

Lestidae (Odonata: Zygoptera) rzadko stwierdzane w województwie śląskim

Lestids (Odonata: Zygoptera: Lestidae) rarely observed in Silesian Province

Piotr CUBER

Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach, Wydział Farmaceutyczny z Oddziałem Medycyny Laboratoryjnej w Sosnowcu, Zakład Parazytologii, ul. Jedności 8, 41-200 Sosnowiec; piotrc10@op.pl

Wstęp

Lestidae to rodzina z podrzędu Zygoptera. W Europie występuje 10 gatunków należących do dwóch rodzajów, w Polsce odnotowano dotąd obecność 8 gatunków, 6 należy do rodzaju *Lestes* i 2 do rodzaju *Sympecma* (TOŃCZYK, MIELEWCZYK 2007). Na Górnym Śląsku nie stwierdzono jedynie *Lestes macrostigma* (SAWKIEWICZ, ŻAK 1966; DOLNY, MISZTA 2004). Jedyne okaz tego gatunku stwierdzony w Polsce złowiony został przez Mariana BIELEWICZA w Bukowinie Tatrzańskiej w roku 1960 i w roku 2005 został odnaleziony przez Aleša DOLNEGO w zbiorach Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu (DOLNÝ 2005).

Jak wykazały ostatnie opracowania, pałatki i straszki są szeroko rozprzestrzenione na terenie Polski, jedynie *Sympecma paedisca* jest rzadziej lub lokalnie spotykana na południu (BUCZYŃSKI 1997; BUCZYŃSKI, CZACHOROWSKI 1998; TOŃCZYK, MIELEWCZYK 2007; BERNARD i in. 2009). Na terenie województwa śląskiego do gatunków rzadko spotykanych należą też: *Lestes barbarus* i *Lestes dryas* (DOLNY, MISZTA, 2004; BERNARD i inni, 2009).

PRÜFFER (1918) opisał *L. dryas* jako najpospolitszy ze wszystkich gatunków tego rodzaju w okolicach Częstochowy pisząc jednocześnie, że było go więcej niż *L. sponsa*. Ponad 50 lat później SAWKIEWICZ i ŻAK (1966) uważali *L. dryas* za rzadszy niż *L. sponsa*. *L. barbarus* notowali dosyć często,

a *S. paedisca* pierwsi wprowadzili jako nowy gatunek do fauny Śląska na podstawie pojedynczych okazów samca i samiczki. Ponieważ zauważono różnice w częstości notowania wspomnianych gatunków na terenie województwa śląskiego, w porównaniu z danymi historycznymi, ostatnie notowania dla tych trzech gatunków zostały przedstawione w obecnym artykule.

Materiał i metody

Obserwacje przeprowadzono w latach 2006–2008 od końca kwietnia do końca sierpnia w obrębie województwa śląskiego. Nie prowadzono odłowu larw, odnotowywano obecność postaci dorosłych, w pojedynczych przypadkach odławiano je w celu sfotografowania. Fotografie w zapisie cyfrowym przekazano do zbiorów Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w Katowicach. W artykule wykorzystano także dane niepublikowane, udostępnione przez Alicję MISZTĘ pochodzące z inwentaryzacji prowadzonych w latach 2004–2006 przez nią samą oraz Aleša DOLNEGO. W opisie występowania poszczególnych gatunków na stanowiskach użyto następujących skrótów i symboli: AM – Alicja MISZTA; AD – Aleš DOLNÝ; PC- Piotr CUBER; ♂ – samiec; ♀ – samica; juv. – osobnik juwenilny.

Wyniki

Spośród Lestidae rzadko stwierdzanych w obrębie województwa śląskiego

na 9 stanowiskach odnotowano następujące gatunki:

***Sympecma paedisca* – straszka północna**

- użytek ekologiczny „Jeziorko”, torfowisko przejściowe położone na granicy miejscowości Leśniaki i Korzonek, UTM CB 51, gmina Konopiska: 11 V 2006, 1 ♀, AD.
- śródleśny staw Piegża położony na północny wschód od Krupskiego Młyna, UTM CB 31, gmina Lubliniec: 28 VII 2007, 1 ♂ juv., AM, PC.
- zbiornik zaporowy „Kozłowa Góra” na rzece Brynicy, przybrzeżna strefa zbiornika od strony miejscowości Ossy, UTM CA 58, gmina Świerklaniec: 13 V 2007, 1 ♀, PC. Stwierdzenie to było już wcześniej publikowane (CUBER 2008).
- zbiornik zaporowy „Zalew Przeczycko-Siewierski” na rzece Czarnej Przemszy, strefa cofkowa zbiornika, UTM CA 58, gmina Mierzęcice: 22 IV 2007, 1 ♂ PC; 24 IV 2008, 1 ♀ PC.
- zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Żabie Doły” na granicy Bytomia i Chorzowa, obejmujący stawy zapadliskowe i wyrobiskowe (historyczne stanowisko Maciejkowiec), UTM CA 57, gmina Chorzów: 15 IV 2007, 1 ♀, PC.

***Lestes dryas* – pałątka niebieskooka**

- obszar torfowiska przejściowego oraz śródleśny staw mocno zdegradowany w wyniku częściowego odwodnienia poprowadzonymi rurami i wykopanymi w pobliżu rowami, położony na wschód od Tworoga, UTM CB 30, gmina Tworóg: 21 VII 2007, 1 ♀ AM, PC.
- zbiornik zaporowy „Kozłowa Góra” na rzece Brynicy, przybrzeżna strefa zbiornika od strony miejscowości Ossy, UTM CA 58, gmina Świerklaniec: 10 VII 2008, 1 ♀, PC.
- zbiornik zaporowy „Zalew Przeczycko-

Siewierski” na rzece Czarnej Przemszy, strefa cofkowa zbiornika, UTM CA 58, gmina Mierzęcice: 12 VII 2008, 1 ♀, PC.

***Lestes barbarus* – pałątka południowa**

- starorzecze Odry, odcięte od rzeki, bez wymiany wody w miejscowości Lasaki, UTM CA 06, gmina Rudnik: 23 VII 2006, 1 ♂ AD; 17 VII 2006, 1 ♀, AD.
- obszar torfowiska przejściowego oraz śródleśny staw mocno zdegradowany w wyniku częściowego odwodnienia poprowadzonymi rurami i wykopanymi w pobliżu rowami, położony na wschód od Tworoga, UTM CB 30, gmina Tworóg: 21 VII 2007, 1 ♂, AM, PC.
- częściowo zasypany zbiornik zapadliskowy położony w miejscowości Szczygłowice, UTM CA 36, gmina Knurów: 04 VII 2004, 1 ♀, AM.
- rezerwat torfowiskowy „Rotuz” obejmujący torfowisko wysokie, położony w pobliżu miejscowości Zabrzeg, UTM CA 42, gmina Chybie: 28 VII 2005, 7 imago, ♂ i ♀ AD, AM.

Dyskusja

S. paedisca jest gatunkiem euroazjatyckim, w Polsce występującym lokalnie i w rozproszeniu (BERNARD i in. 2009). Podobnie jak *S. fusca* preferuje oligotroficzne wody stagnujące często ze znacznymi wahaniami poziomu z bogatą i zróżnicowaną roślinnością, ale może się rozwijać w różnych środowiskach (stawy hodowlane, zbiorniki antropogeniczne, zbiorniki ze słonawą wodą). Obydwa gatunki jako jedyne ważki zimują w postaci imago w lasach i zaroślach często z dala od zbiorników wodnych, do których powracają wczesną wiosną (BUCZYŃSKI 1997; ASKEW 2004, DOLNÝ i in. 2007). *S. paedisca* jest gatunkiem objętym w Polsce ścisłą ochroną gatunkową (Rozporządzenie 2004). Obecność tego gatunku

udało się potwierdzić na historycznym stanowisku Maciejkowice, obecnie nazywanym „Żabie Doły”, 50 lat po stwierdzeniu go po raz pierwszy w 1959 roku przez SAWKIEWICZA i ŻAKA (1966). Okaz samicy z tego stanowiska wraz z okazami znalezionymi w miejscowości Jeleń przez ŻAKA w latach 70-tych znajduje się w zbiorach Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Samicę *S. paedisca* autor prezentowanej pracy zaobserwował w „Żabich Dołach” w tandemie z *S. fusca*. Podobnie Aleš DOLNÝ zaobserwował samca *S. paedisca* w tandemie z samicą *S. fusca* na użytku ekologicznym „Jeziorko” (informacja ustna). Na stanowisku w Piegży obserwowano osobnika juvenilnego, co może być dowodem na to, że gatunek ten przechodzi tu rozwój. Na wszystkich stanowiskach stwierdzano pojedyncze osobniki i gatunek ten współwystępował z *S. fusca*, która była bardzo liczna dlatego koniczne było dokładne przyjrzenie się każdemu napotkanemu osobnikowi. Wszystkie siedliska, na których stwierdzono obecność tego gatunku są to strefy przybrzeżne zbiorników, okresowo wysychające, co jest zgodne z informacjami podawanymi w literaturze. Wyjątkiem jest – użytk ekologiczny „Jeziorko”, gdyż zgodnie z danymi literaturowymi (DOLNÝ i in. 2007) gatunek ten raczej unika torfowisk.

L. dryas jest gatunkiem holarktycznym. Rozmnaża się w płytkich stawach, okresowych zbiornikach, rowach i kanałach, często ze znacznymi wahaniami poziomu wody. Jest on gatunkiem wskaźnikowym dla tego typu wód (SAWKIEWICZ, ŻAK 1966; BUCZYŃSKI 1997; ASKEW 2004; DOLNÝ i in. 2007). Jak wynika z przedstawionych danych, na terenie województwa śląskiego gatunek ten występuje raczej sporadycznie i w niewielkiej liczbie. Wszystkie stanowiska odpowiadają wymaganiom siedliskowym tego gatunku scharakteryzowanym w literaturze. Są to strefy przybrzeżne zbiorników (stanowisko

w Kozłowej Górze i w Przeczycach), zbiorniki wysychające (stanowisko w Tworogu) lub ze znacznymi wahaniami poziomu wody (stanowisko obejmujące śródlęśny staw Piegża). Ogólnie odnotowano spadek liczby stanowisk dla tego gatunku w porównaniu z danymi opublikowanymi przez SAWKIEWICZA i ŻAKA (1966) oraz zbiorami Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, w którym znajdują się okazy zebrane łącznie z 13 stanowisk. Są wśród nich: Boruszowiec w pobliżu Tarnowskich Gór oraz Brzozowice-Kamień w pobliżu Piekar Śląskich. Jedno z nich zostało silnie zdewastowane przez budowę pobliskiej autostrady, drugie natomiast zostało silnie zanieczyszczone odpływami z niedalekiej huty w Miasteczku Śląskim. Może to częściowo tłumaczyć wspomniany spadek liczby stanowisk tego gatunku.

L. barbarus jest gatunkiem śródziemnomorskim związanym ze stojącymi, często astatycznymi wodami z bogatą roślinnością w szczególności z rodzajów: *Juncus*, *Carex*, *Alisma*, itp. (ASKEW 2004; DOLNÝ i in. 2007). Znosi częściowe zasolenie (BUCZYŃSKI 1997). Podobnie jak poprzedni gatunek nie pojawia się każdego roku, ale w okresach pojawu występuje w większych ilościach (SAWKIEWICZ, ŻAK 1966). Pierwsze dane dotyczące obecności tego gatunku pochodzą z pobliskiego województwa opolskiego (SCHNEIDER 1885). Nie potwierdzono obecności tego gatunku na żadnym z 12-tu stanowisk odnotowanych w obrębie województwa śląskiego przez SAWKIEWICZA i ŻAKA (1966). Po uwzględnieniu 9-ciu dalszych stanowisk ze zbiorów Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu spadek liczby stwierdzeń dla tego gatunku jest jeszcze silniej zaznaczony w porównaniu z *L. dryas*. Są wśród nich zbiorniki zniszczone, jak wspomniane Brzozowice-Kamień lub całkowicie zasypane jak Bytom – kopalnia Nowy Dwór. Pozostałe jednak stanowiska nadal stanowią

siedliska spełniające wymagania tego gatunku.

Na wszystkich stanowiskach odnotowano pojedyncze okazy opisanych gatunków, zwykle jednorazowo, mimo iż po stwierdzeniu ich obecności stanowiska te były kontrolowane w latach następnych. Jedynie w otoczeniu zbiornika Przeczycko-Siewierskiego odnotowano *S. paedisca* dwa lata pod rząd. Nie potwierdzono obecności żadnego gatunku z rodzaju *Lestes* na żadnym ze stanowisk historycznych, w przeciwieństwie do *S. paedisca*, której obecność potwierdzono na stanowisku w Maciejowicach. Opisanie powyżej gatunki, występują głównie na siedliskach przekształconych, które dominują na terenie województwa śląskiego. W przypadku *S. paedisca* zauważono wzrost liczby stanowisk, na których stwierdzono ten gatunek, w porównaniu z danymi historycznymi. W odniesieniu do obu gatunków *Lestes* z kolei zaobserwowano spadek liczby stanowisk, jak też i ilości obserwowanych osobników w porównaniu z danymi historycznymi. Jest to ciekawe zwłaszcza, że na terenie województwa śląskiego nie brakuje siedlisk dogodnych dla tych gatunków. Trudno więc określić przyczynę ich zaniku. Być może wszystkie opisane wyżej gatunki występują znacznie powszechniej w obrębie województwa śląskiego i wymagają dalszego monitoringu.

Podziękowania

Autor składa podziękowania dla dr Alicji MISZTY i dr. Aleša DOLNEGO za udostępnienie własnych materiałów oraz za pomoc praktyczną w prowadzeniu obserwacji ważek i uwagi merytoryczne do niniejszego opracowania, a także dla mgr. Waldemara ŻYŁY za udostępnienie bazy danych Działu Przyrody Muzeum Górn Śląskiego w Bytomiu o okazach pałatkowatych zebranych w województwie śląskim.

Piśmiennictwo

- ASKEW R.R. 2004. The Dragonflies of Europe (revised edition). Harley Books, Colchester.
- BERNARD R., BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G., WENDZONKA J. 2009. Atlas rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- BUCZYŃSKI P. 1997. Ważki Odonata Poleskiego Parku Narodowego. Parki nar. i Rez. Przyr., 16(2): 41–62.
- BUCZYŃSKI P., CZACHOROWSKI S. 1998. Przyczynek do poznania ważek (Insecta: Odonata) pojezierzy północno-wschodniej Polski. Przegł. przyr., 9(3): 45–55.
- CUBER P. 2008. Biodiversity of Kozłowa Góra Reservoir (Upper Silesia, Poland). In: KOČÁREK P., PLÁŠEK V. AND MALACHOVÁ K. (eds), 2008: Environmental changes and biological assessment IV. Scripta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Ostraviensis, Ostrava: 38.
- DOLNÝ A., BÁRTA D., WALDHAUSEN M., HOLUŠA P., HANEL L. et al. 2007. Vážky České republiky. Ekologie, ochrana a rozšíření. / The Dragonflies of the Czech Republic. Ecology, Conservation and Distribution. Český svaz ochránců přírody Vlašim.
- DOLNÝ A., MISZTA A. 2004. Występowanie ważek (Odonata) w czeskiej i polskiej części Górnego Śląska. Wiad. ent., 23(3): 133–152.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną. Dz. U. Nr 220, poz. 2237.
- SAWKIEWICZ L., ŻAK M. 1966. Ważki (Odonata) Śląska. Roczn. Muz. Górnśl. w Bytomiu, Ser. Przyr., 3: 73–132.
- SCHNEIDER W. G., 1885. Verzeichnis der Neuropteren Schlesiens. Z. Ent., N. F., 10: 17–32.
- TOŃCZYK G., MIELEWCZYK S. 2007. Ważki (Odonata). W: Fauna Polski – charakterystyka i wykaz gatunków (BOGDANOWICZ W., CHUDZICKA E., PIŁIPIUK I., SKIBIŃSKA E., red.). Muzeum i Instytut Zoologii PAN, Warszawa, 2: 293–312.

Summary

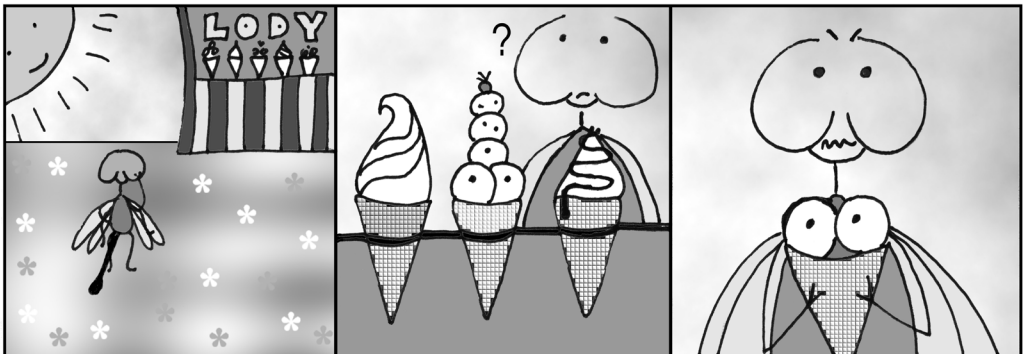
There are 7 species of Lestidae family recorded in the area of Silesian Province. Among them 3 are thought to be rare: *Sympecma paedisca*, *Lestes dryas* and *Lestes barbarus*. *S. paedisca* is additionally protected by law in Poland. In the area of Silesian Province it was recorded for the first time in 1959 by SAWKIEWICZ and ŻAK in Maciejkowice locality, nowadays it is protected in form of small reserve called „Żabie Doły”. The presence of this species in this locality was confirmed by the author of the

following paper, who observed a female of *S. paedisca* in a bizzare tandem with a male of *S. fusca*. Besides that it was recorded in several new localities, on the contrary to other two species of *Lestes* genus. Generally they were recorded in smaller number and in less localities than it was in the past. There are many habitats in Silesian Province of types that are preferred by these species, yet a significant decline in their occurrence was observed. The reason for this situation remains unknown and needs to be studied during further research.

Key Words. Odonata, Damselflies, Lestidae, *Lestes dryas*, *Lestes barbarus*, *Sympecma paedisca*, Upper Silesia, Poland.

Przygody ważki z Lublina: Lodowe gałki.

Adventures of the dragonfly from Lublin: Ice balls.

rys. Edyta BUCZYŃSKA